

A statisztika mint konstruált és/vagy objektív történeti adat*

Gyáni Gábor,

az MTA rendes tagja, az MTA
Bölcsészettudományi Kutató-
központ Történettudományi
Intézetének kutatóprofesszora,
témacsoport-vezetője

E-mail: gyani.gabor@btk.mta.hu

A történetírás és a statisztika kapcsolata a történe-
szek társadalomtörténeti érdeklődésétől függően erő-
södött meg idővel. A szerző írásában bemutatja a sta-
tisztikai adatsorok történetírói használatára jellemző
időbeli változásokat a forrásadatok egyszerű mennyi-
ségi számbavételétől az állami statisztikai adatszolgál-
tatást hasznosító eljárásokon át a kvantitatív történet-
írás gyakorlatáig. A történelmi tények számszerűsítése
és a kvantifikációt előnyben részesítő történetírói érve-
lés szoros szálakkal fűződik a struktúratörténet-írás
fogalmi apparátusához és módszertani eszköztárához.
A kvalitatív vagy narratív történetírói szemlélet újabb
változatainak, a mikrotörténetnek és a történeti antropoló-
giának a jelentkezésével a statisztikai bizonyítás le-
hetőségei némileg beszűkülnek. Ezzel párhuzamosan
mind több kritika éri a történészek és az elméletalko-
tók részéről a statisztika objektivitását. Számosan
megkérdőjelezzik, legalábbis viszonylagossá teszik a
statisztikai, egyáltalán a mennyiségi paraméterek tör-
téneti referencialitását.

TÁRGYSZÓ:

Történettudomány.
Statisztika.

DOI: 10.20311/stat2018.03.hu0245

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Székházában 2017. október 18-án rendezett „Földi soka-
ságok, égi tünemények – A statisztika a tudományok világában” című konferencián elhangzott előadás szer-
kesztett változata. Az ülést a KSH (Központi Statisztikai Hivatal), a KSH Könyvtár, illetve a *Statisztikai Szemle*
és a *Területi Statisztika* folyóiratok szerkesztősége közösen szervezte a hivatal fennállásának 150. évfordulója
alkalmából.

A történetírás és a statisztika változatos kapcsolatának mélyén a társadalomtudományi megismerés lehetőségeinek a latolgatása rejlik. Amikor az egyszeri és a megismételhetetlen emberi esemény a történeti megismerés kiindulópontja, érdemben nincs helye a történeti kutatásban a statisztikai és egyáltalán a mennyiségi szemléletnek. A történelem szabályszerűen ismétlődő struktúrákhoz kötött fogalma viszont már nem nélkülözheti a mennyiségi megközelítést, amely akár szemléletmóddá is válhat a történészek körében. Ez utóbbi azonban nemegyszer olyan teljesíthetetlen reményeket is kelt a kvantifikáció megrögzött történész híveiben, melyek reakciójaként a statisztika újból veszít időközben kivívott tekintélyéből. A történetírás és a statisztika közötti forgandó kapcsolat alakulásába tekintek be a historiográfiai szemle során.

1. A kvantifikáció első jelei a történetírásban

Az akadémiai történetírás későn fedezte fel a statisztikai adatok forrásértékét. Ennek fő oka az, hogy a nemzeti tudományként szakszerűsödő történetírás rendszerint az állam és a politika múltját vizsgálta, amihez nem volt égetően nagy szüksége a tények számszerűsítésére. Az államtörténet-írás hosszan tartó uralma idején, nagyjából tehát a XX. század második-harmadik évtizedéig (*Berger–Conrad* [2015]) a történészek egyáltalán nem éltek a mérés, a kvantifikáció eszközével: tisztán narratív elbeszéléseket alkottak. A statisztikának ez időben a szociológia és a közgazdaságtan vette csupán hasznát. Ismeretes *Émile Durkheim* erős vonzódása a statisztikai bizonyítás eszköztárához. Az öngyilkosságról 1897-ben megjelent, széles körben ismert művének fő téziseit is döntően statisztikai eszközökkel alapozta meg (*Durkheim* [1967]). A jeles szerző nemcsak tetemes – hivatalos forrásból származó – statisztikai számadatot mozgósított ebben a könyvében, de egyúttal egy új elemzési módszert, többváltozós elemzést is használt ezeket az adatokat értékelve. Olykor még Durkheim tanítványai is alkalmazták a többváltozós elemzés metodikáját, amikor a megfigyelési egységeket az egy időben fennálló jellegzetességeik szerint tekintették át. Mindennek azonban akkor szinte semmilyen hatása sem volt a történészekre. Igaz, a historikusok által vizsgálni szokott tárgy nem is tette számukra kötelezővé vagy akár csak elvárhatóvá a mérés módszertanát.

Döntő fordulatot hozott e téren a történetírás szcientizálódása, amikor egyszeriben a gazdaság és a társadalom historikuma került a történészek szeme elé vizsgálá-

landó tárgyként (Iggers [1997] 36–65. old., Burguière [2009]). Ennek előfeltétele vagy talán csupán szükséges velejárója volt, hogy a történetírás szakított a szorosan vett filológiai, szövegkritikai procedúrával, hogy ezzel irányt vegyen a mérésben rejlő elemzési lehetőségek kiaknázása felé. Mivel azonban az *Annales* folyóirat vezető történészei, akik ezt a paradigmaváltást a két világháború között kezdeményezték, zömmel a középkort kutatták, a mérés, a kvantifikáció továbbra sem jelentett számukra reális kiutat a történetírói historizmus konvencionális világából. Ha éltek egyáltalán a számszerű adatok felsorakoztatásának gyakorlatával, a mérés történeti hasznosításával, akkor sem az állami statisztikai adatszolgáltatásra hagyatkoztak ennek során, mert az általuk kutatott korban ilyen még nem létezett. Majd csupán, amikor a statisztikusnak nevezni szokott modern kor is bekerült végre a kutathatóság körébe, akkor nyerte el az állami statisztika a történeti forrás kivételezett státusát. Ez azt vonta maga után, hogy immár a történészeknek is „bibelődnie” kellett számszerű adatokkal, ha igazolható megállapításokat kívánt tenni a struktúrák múltjára vonatkozóan.

Nálunk a két világháború között kezdeményezett Mályusz-féle népiségtörténetírás vetette fel egyebek közt a kvantifikáció szükségességét is (Mályusz [1994], [2003] 467–518. old.). Számolni kell azonban bizonyos előzményekkel is. A XIX–XX. század fordulóján mutatkozó gazdaságtörténeti érzékenység nyitott először utat a statisztika használata, a történeti-statisztikai vizsgálódások előtt. Példaként *Acsády Ignác* munkássága kínálja magát. Acsády a XVIII. század eleji népiségtörténeti vizsgálódásaihoz vette igénybe a Statisztikai Hivatal anyagi és szakmai támogatását (Acsády [1896]). Nem feledkezhetünk meg *Kováts Ferenc* várostörténészről sem, aki a középkori háztartás és adózás, valamint a pénztörténet kutatójaként szintén élt a statisztikai elemzés adta lehetőségekkel. 1925-ben – akadémiai székfoglalójában – külön is foglalkozott ezzel a kérdéssel elméleti köntösben (Kováts [1925]). A statisztikusok képviselőit szintén megtörtént a közeledés ez irányban: a századforduló és a XX. század eleji neves statisztikusok közül mindenekelőtt *Kőrösy József*, *Thirring Gusztáv* és *Elekes Dezső* végeztek értékes történeti-statisztikai kutatómunkát.¹ Mivel a népiségtörténészek éppúgy, mint az előbb említett gazdaság- és népiségtörténészek, valamint a statisztikusok kivétel nélkül mind a középkor, esetleg a kora újkor vizsgálatát tartották szem előtt, egyikük sem az állami statisztikai adatok történészi felhasználását, kizárólag csupán az elbeszélő vagy a lajstromos jellegű történelmi dokumentumok (az adójegyzékek, a háztartás-összeírások, a vámjegyzékek) kvantitatív kiértékelését tekintették feladatuknak. Ez a gyakorlat külön elméleti megfogalmazást nyert, midőn *Pálffy Ilona*, a történeti statisztika első jelentős hazai teoretikusa 1942-ben így definiálta ennek a szakterületnek a fogalmát. „A szűkebben értett történelmi statisztika körébe azokat a tanulmányokat sorolhatjuk, amelyek

¹ Ez irányú kutatásaikat áttekinti *Pálffy* [1942].

történeti források – nem statisztikai felvételek – számszerű vagy számokban kifejezhető adatait statisztikai módszerrel dolgozzák fel, s a felvetett történelmi kérdésekre statisztikai formában adnak választ.” (Pálffy [1942] 152. old.) Mivel a történészek akkoriban még nem kaptak semmilyen statisztikatudományi képzést (ez ma sincs nagyon másként), reálisan fenyegetett a veszély, hogy a statisztika történetírói alkalmazása megreked egy adat vagy adatsor illusztratív felhasználásának a szintjén. Ez okból – hangsúlyozta Pálffy Ilona – „ugyanannyira fontos, hogy [a statisztikai módszer alkalmazása] megfelelő formában történjék: történelmi feldolgozásoknál mindig a rendelkezésre álló adatok természete szerint kell átalakítani.” (Pálffy [1942] 158. old.)

2. A társadalomtudományostól a kvantitatív történetírásig

A második világháborút követően nem utolsósorban a marxista szemléleti kánon erőszakos érvényesítése folytán alaposan átalakult a helyzet. Mindenekelőtt azért, mert kezdett teret nyerni a struktúrára orientált történetírói megközelítés, amely ugyanakkor hosszú időn át kizárólag a gazdaságtörténet-írás formájában hatott idehaza; fontos volt továbbá, hogy maradéktalanul létjogosultságot nyert már ekkor azon újabb történelmi időszakoknak a történetírói vizsgálata is, amelyek megfelelnek az ún. statisztikus kornak; rájuk nézve pedig a historikusnak rendelkezésére állnak az állami és az önkormányzati statisztikai hivatalok gazdag adatgyűjtései. Ha akár tetszőlegesen felütjük az 1950-es évek elejétől megjelenő gazdaságtörténeti szaktanulmányok vagy monográfiák valamelyikét, akkor könnyen megbizonyosodhatunk a statisztika mint elsődleges történelmi forrás korabeli rutinszerű használatáról. A kérdés sokkal inkább így szól: magával hozta-e a statisztika történészek által való befogadása Magyarországon is, mint történt Nyugat-Európában és kivált az Egyesült Államokban, a kvantitatív szemléletű és módszerű történetírás átütő szakmai sikerét, ha nem is annak tényleges mainstreammé válását (hiszen a kvantitatív történetírás sehol a világon nem vált uralkodó paradigmává), bár megjelenése vitathatatlanul forradalmasította a szakmát. Ez azonban nálunk nem egészen így történt (Kövért [2002] 360–374. old.).

Jean Marczewski francia historikus egy 1968-as cikkében a kvantitatív módszereknek a gazdaságtörténetre gyakorolt hatását ecsetelve három modellt vázolt fel (Marczewski [1977]). A háromból az első az a megszokott történetírói gyakorlat, amely a történelmi események leírását – illusztrációképpen – statisztikai adatokkal szokta kiegészíteni. Ez a módszer – Marczewski megítélése szerint – lényegében arra szolgál csupán, hogy így írják le a vizsgálandó struktúrákat, ezzel adják magyaráza-

tát a fejlődésnek egy adott időszakra nézve; ezúton is illusztrálják a két vagy több eseménysor között kimutatható kapcsolatot. Ez a módszer semmiképp sem vezet azonban szerinte a gazdaságtörténetnek mint struktúratörténetnek a tényleges megújításához.

Második modellként Marczewski az amerikai „új gazdaságtörténet”, az ún. kliometrikus történetírás esetével vet számot, azzal a tudományos eljárással, ahol a történész közgazdasági magyarázó modelleket tesztel történeti anyagon (vö. *Fogel* [1983]). Döntő kérdés itt a mérés, továbbá a mérés és az elmélet közötti szoros kapcsolat. Azért folyamodik a történész számára alkalmas elméletekhez, amikor a jelenségeket magyarázza, mert értelmező hipotéziseket igyekszik felkutatni: modelleket szerkeszt, melyekkel a történeti valóságot értelmezi. Egy ilyen eljárás keretében a kutató bemutatja a változók közötti lehetséges viszonyokat, megkeresi a változóknak a történeti múltban megfelelő értékeket, és az ebből következő függő változók értékét összeveti a változók tényleges értékével. A szóban forgó kutatások roppant sok számítást követelnek a történésztől egy még számítógép előtti korban.²

Harmadik modellként Marczewski azt a fajta, egyébként általa melegen pártolt kvantitatív történetírást említi, amely az időben visszamenőlegesen hozzáférhető nemzetgazdasági mérlegekre és statisztikákra épít. A szerző tömör megfogalmazása szerint: „A kvantitatív történetírás abban különbözik a hagyományos történetírástól, hogy mennyiségileg meghatározott és kölcsönös függésben levő nagyságrendekből álló modellt alkalmaz, melynek meghatározása a nemzetgazdasági mérlegekre alapoz.” (*Marczewski* [1977] 294. old.). A közgazdászoktól eltérően az e területen kutató gazdaságtörténész nemcsak retrospektív mérlegeket konstruál, hanem egyszersmind „lényeges szerepet tulajdonít az adott időben és adott helyen lejátszódott történeti eseményeknek is” (*Marczewski* 294. old.).

Ha megnézzük, hogy a korábban felsorolt tudományos áramlatokat adaptálta-e vajon és mennyire tette magáévá a hazai történetírás, akkor nyugodt szívvel kijelenthetjük: Budapesten nem győzött a Marczewski-féle meghatározás szerinti kvantitatív történetírás, de akár még a kliometrikus történetírás sem aratott nálunk túl nagy sikert. Kliometrikus, vagyis a történelem mérését tűzi célul maga elé az a főként a gazdaság múltját vizsgáló történetírás, melynek művelői három fő elemre építenek: 1. az elemzés explicit módon kifejtett elméleti modelljére; 2. a formális statisztikai módszerek hasznosítására; 3. a gondos, kiterjedt adatgyűjtésre (*Eddie* [1996] 11–12. old.). Akadt ugyan idehaza néhány kivétel is, átütő sikert azonban ők sem értek el (vö. *Kövér* [2002] 364. old.). Máig érvényes tehát Pálffy Ilona 1940-es évekbeli diagnózisa, mely szerint a statisztika legfőbb illusztratív funkcióban jut szóhoz akár még a mérésnek központi szerepet szánó hazai történeti munkákban is.

² Az amerikai „új gazdaságtörténet” mellett a szintén amerikai, az előbbivel közel egy időben fellépő „új várostörténet” is nagy súlyt helyez a statisztikai, a kvantitatív bizonyításra és érvelési módra (*Thernstrom* [1977], *Hershberg* [1981]).

Ez utóbbi megállapítást példázza a kanadai kliometrikus történész, *Scott M. Eddie*, a dualizmus kori magyar gazdaságtörténet elsőrangú szakértője, amikor aprólékosan kimutatja a magyarországi gazdaságtörténeti diskurzus felettébb pongyola statisztikai bizonyítási gyakorlatát. A hivatkozott példában a szerző arra keres választ, hogy mennyivel nőtt a XIX. század második felében a hazai agrártermelés. Bevett magyar történetírói megállapítás szerint (ez *Hanák Péter* tézise volt, vö. *Hanák* [1984]) a növekedés nagyjából ötszörös lehetett. Eddie gondolatmenete szerint azonban kizárólag a statisztikai adatközlések szakszerűtlen olvasása eredményezhet ilyen becsértéket, tekintve, hogy a növekedés ebben a félévszázadban – a statisztikai adatközlések helyes értelmezéséből kikövetkeztetve – semmiképp sem volt több a feltételezett növekedés egyharmadánál (*Eddie* [1996] 33–34., 41–42. old.). A példa kiemelt jelentőségét bizonyítja, hogy Hanák többek közt az idézett becsült érték birtokában szolgált az Osztrák-Magyar Monarchia pozitív történeti megítélésével, ami azonban nem bizonyul valós empirikus hivatkozási alapnak.

A Marczewski három modelljéből a hazai történetírói gyakorlat látszólag az elsőnél maradt, ami semmiképp sem eredményezhetett valamennyire is szofisztikált kvantitatív történetírói gyakorlatot. Ennek mélyén az a „naív realista” episztemológiai (ismeretelméleti) álláspont tapintható ki, amely váltig hirdeti, hogy a hivatalos statisztikai adatok – az igazság korrespondenciaelvének értelmében – a múltbeli valóság hű tükrei. Sokan gondolják úgy ennek nyomán, hogy a statisztikai adatsorok pusztá reprodukálása és beillesztése a történeti elbeszélésbe önmagában is elegendő garanciát ad a valamikori valóság feltárásához. A statisztika a pozitív tudás feltétlen letéteményeseként olyan episztemológiai bizonyossággal kecsegtet tehát, amely úgymond kizárja a megismerés folyamatából a megismerő szubjektivitását és vele együtt a jelenbeli értéktételezések e megismerést torzító hatását. Röviden szólva: a statisztikai adat önmagában kezekszik a történeti megismerés objektivitásáért. Nem másért, mert ahogy a statisztikusok is gyakran mondják, a számok nem hazudnak, sőt a pontosság erejével bevilágítanak a valóság titkos zugaiba. Ekként adott hangot ennek a szcientista elképzelésnek a történeti demográfia egyik eminens hazai képviselője évtizedekkel ezelőtt. „Bizonyos értelemben [...] minden történész statisztikát művel akkor, amikor kiválasztja a véleménye szerint lényegeset és azt vizsgálata során összehasonlítja más jelenségekkel, illetőleg kapcsolatokat, összefüggéseket keres közöttük. Az alapkérdés az, hogy hajlandó-e a fentebbi műveletek során követni a statisztika tudománya által feltárt és előírt szabályokat vagy nem. Másképpen fogalmazva: elsősorban saját intuíciójában hisz, vagy hajlandó magát alávetni a tudomány kontrolljának.” (*Faragó* [1999] 324. old.) Az idézett, akár szélsőségesnek is mondható kijelentés történeti demográfus szerzője valójában egyenlőséget tesz a statisztika és a bizonyított igazság megfogalmazására képes tudomány közé, mondván: „A statisztika szabályai rákényszerítik a szerzőt a pontosságra, az objektivitásra való törekvésre.” (*Faragó* [1999] 324. old.)

Nem ez itt azonban a fő kérdés, hanem az, hogy mennyiben és milyen értelemben tekinthetjük a statisztikát a tudás tárgyilagos forrásának. Ez pedig azt a további kérdést veti fel, hogy mennyiben művi és konstruált vajon a statisztikai adat. Hiszen: az maga is egy bizonyos fajta szellemi konstrukció, s mint ilyen, ki van szolgáltatva az értéktételezéseknek, az önkényes, ha úgy tetszik a szubjektív megfontolásoknak. A statisztika ily értelmű kritikájának a kérdésével kívánok foglalkozni a továbbiakban.³

A statisztika a társadalmi tapasztalat általánosító, rendszerező gyakorlata, amely a valóságot kategorizálva egyes-egyedül a mérhetőséget fogadja el mint érvényes paramétert a referált valóság számtalan lehetséges dimenziója vagy aspektusa közül. S ezzel a megismerést a több és a kevesebb kérdésévé alakítja (redukálja), amikor a hasonlóságokat és a különbségeket igyekszik megállapítani; következésképpen kiiktatja mondjuk a szép és a csúnya, a jó vagy a rossz fogalmai szerinti lehetséges számbavételt. A világ értelmezésének azon különös módja ez, amely azok között a szociokulturális feltételek között vált kézenfekvő diszkurzív gyakorlattá, ahol az emberi és a természeti lét kvantitatív terminusokban érzékelhető és értékelhető minőségei jutnak leginkább szóhoz. A modern, vagyis a piaci alapokon nyugvó társadalmak feltételei mellett ölti tehát magára a statisztika az objektivitás ügyszólván magától értetődő látszatát. Nem mindig volt azonban ez így. A középkorban például – a mentalitástörténet-írás megállapítása szerint – a hozzávetőlegesség, a megközelítő meghatározás volt inkább jellemző a területmérésekben és a többi, mennyiségi mutatóban (súlymértékekben, űrmértékekben, lélekszámban, dátumban) kifejezhető viszonylatban egyaránt (Gurevics [2015] 49. old.). Mai szemmel nézve hihetetlen mértékű önkényesség és bizonytalanság uralta tehát akkoriban a fejeket, de tény, hogy ilyen mentális univerzum körülményei között éltek a korabeli emberek: belőle származtak a tapasztalataik, és ahhoz kötődött az egész életgyakorlatuk. Módfelett korlátozott volt tehát akkoron a modern kort oly mértékben átható kvantitatív fogékonyság, a neki megfelelő fogalomalkotás és képzetrendszer hatása a mindennapi életre és gondolkodásra. Ez utóbbi közvetlen visszavetítése a történelmi időkbe egyenesen meghamisítja tehát a múlt valóságos emberi tapasztalatairól alkotott történeti felfogást, amely önnön idegenségével tűnik ki inkább (vö. Carr [2014] 173–198. old.). A múltbeli élet ugyanis nem feltétlenül a számunkra megszokott mennyiségi kategorizáció útmutatásai szerint folyt.

S mi a helyzet vajon a modern körülmények közt uralkodóvá lett mennyiségi szemlélet történeti episztemológiájával? Félretéve mindazon szakmai elfogultságokat, amelyek a statisztika tudományának az önszemléletéből fakadnak, a mérés társadalmi gyakorlatát, a valóság statisztikai kategorizációját is úgy foghatjuk fel, mint a valóság bizonyos fajta fogalmi konstrukcióját. A *mit* mér, és *hogyan* méri azt a valamit a statisztika kérdése merül fel ez alkalommal kiélezett módon. Nem

³ A következő gondolatmenet alapjához vö. Foucault [2000].

képezheti komoly vita tárgyát, hogy azok a statisztikai rendező fogalmak, melyek számoszlopokban tárgyasulnak végül a mérés eredményeként, mind egy bizonyos fajta történeti fogalomalkotásnak a gyümölcsei. A „statisztikai tény” fogalma leginkább arra utal tehát, hogy mi számít(ott) egy adott helyen megméréndő entitásnak, mi volt az a valóság, melynek statisztikai eszközökkel való megfigyelése indokoltnak tűnt akkoriban; a „statisztikai tény” arra is utal egyszersmind, hogy mi maradhatott ugyanakkor észrevétlen a korabeli osztályozó tekintet számára. A megméréndő valóság ezen osztályozási rendje a legkevésbé sem abszolút, sőt kifejezetten történeti kategória, amely számtalan esetleges, olykor véletlenszerű és külsődleges körülmény összjátékával hozza mozgásba a statisztikai fogalomalkotás diszkurzív folyamatát.

A társadalomstatisztika történetét mintegy dekonstruálva Tóth Zoltán [2015] ki-mutatta (posztumusz megjelent munkájában), hogy a modernkori magyar, de éppígy az európai statisztikai fogalomrendszer XIX. század végi keletkezése is egy akkortájt forgalomban levő társadalomkép és társadalomszemlélet eredménye. Az ennek során előállt társadalomképben a rendi múltból átörökölt, továbbá az újonnan képződő tőkés struktúrák számos eleme vált eggyé ma már szinte kibogozhatatlan módon. Köztudott, hogy a foglalkozási alapú osztályozás vált ez időben tartósan elfogadott alapvető társadalomstatisztikai számbavételi kategóriává. Olyan, a struktúra egészét átfogó fogalmi képletek épültek később erre a gondolati alapra, amelyek mind a szociológiai, mind a társadalomtörténeti gondolkodásban kánoni hatalomra tettek szert. Holott, ahogy Tóth is rámutatott, a foglalkozás az egyén státusának csupán egyetlen, ráadásul meglehetősen elvont elemét képezi. Elmondható még róla, hogy olyan *utaló szimbólum*, melynek segítségével gazdaságos módon tehetők láthatóvá bizonyos tárgyak vagy helyzetek egyes objektív elemei. Ezeknek a szimbólumoknak a használata könnyebbé teheti a társas élet némely elemeinek az azonosítását, és ezzel ahhoz segít bennünket hozzá, hogy logikus módon átgondoljuk a társadalmi tényként azonosított helyzeteket. Semmiképp sem állíthatjuk azonban róla, hogy önmagában kimerítené az objektív valóság fogalmát.

A statisztika objektivitását annak időbeli rögzítettsége, viszonylagos időtállósága is csorbítja némiképpen. Az egyszer kidolgozott, majd hosszabb időtartamra befagyasztott statisztikai fogalomrendszer nem tűnik ugyanis különösebben alkalmasnak szüntelenül változó világunk valóságghű diszkurzív rögzítésére és kifejezésére. Teljes joggal kárhoztatja tehát Tóth a magyar és az osztrák foglalkozásstatisztikai rendszerezést is, megállapítva, hogy ez a XIX. század vége és a XX. század közepe között változatlan formában érvényes foglalkozási kategorizáció mint statisztikai fogalmi rend semmiképp sem írhatta le, és aligha érzékeltethette kellőképpen a történelmi változás tényleges folyamatát. „Ezek az ötvenéves foglalkozásnevek már rég elszakadtak tapasztalati háttérüktől, amelyet eredetileg sem a módszer, hanem a régi statisztikusi tapasztalat, illetve műveltség biztosított.” (Tóth [2015] 163–164. old.)

Mitől objektív, másként mondva, mitől objektívabb a modern statisztika, mint minden más, nem feltétlenül mennyiségi paramétereken nyugvó társadalmi tapasztalat, amely szintén létrehozza saját diszkurzív megnyilatkozását? Messze áll tőlem az a szándék, hogy kétségbe vonjam a statisztika pozitív tudást teremtő képességét, sőt ennek pont az ellenkezőjét vallom. Ugyanakkor megértem azt is, hogy miért szorulhatott újból némileg háttérbe, ha talán csak időlegesen is, a statisztika történetírói gyümölcsozttetése, midőn a historikusok egy bizonyos része a nyelvi, a narratív és a kulturális fordulat közvetlen hatása alá került. Sokakban megrendült ugyanis a statisztika feltétlen objektivitásába vetett töretlen hit. S történt ez akkor és úgy, hogy semmilyen más, a mennyiségi-statisztikai kritériumhoz hasonló fogalmi fundamentum nem foglalta el annak helyét az objektív megismerés holtbiztos fogódzója gyanánt.

Irodalom

- ACSAĐY I. [1896]: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721. *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új folyam XII. sz. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- BERGER, S. – CONRAD, CH. [2015]: *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Palgrave Macmillan. Basingstoke.
- BURGUIÈRE, A. [2009]: *The Annales School. An Intellectual History*. Cornell University Press. Ithaca.
- CARR, D. [2014]: *Experience and History. Phenomenological Perspectives on the Historical World*. Oxford University Press. New York.
- DURKHEIM, É. [1967]: *Az öngyilkosság. Szociológiai tanulmány*. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest.
- EDDIE, S. M. [1996]: *Ami „köztudott”, az igaz is? Bevezetés a kliometrikus történetírás gondolkodásmódjába*. Csokonai Kft. Debrecen.
- FARAGÓ T. [1999]: A történeti statisztikáról. In: Faragó T. (szerk.): *Tér és idő – család és történelem. Társadalomtörténeti tanulmányok (1976–1992)*. Bibo Kiadó. Miskolc. 350–362. old.
- FOGEL, R. W. [1983]: “Scientific” history and traditional history. In: Fogel, R. W. – Elton, G. R. (eds.): *Which Road to the Past? Two Views of History*. Yale University Press. New Haven. pp. 5–70.
- FOUCAULT, M. [2000]: *A szavak és a dolgok. A társadalomtudományok archeológiája*. Osiris Kiadó. Budapest.
- GUREVICS, A. J. [1974]: *A középkori ember világgépe*. Kossuth Kiadó. Budapest.
- HANÁK, P. [1984]: Hungary’s contribution to the Monarchy. In: Ránki G. (ed.): *Hungarian History – World History*. Akadémiai Kiadó. Budapest. pp. 165–180.
- HERSHBERG, TH. [1981]: A new urban history: toward an interdisciplinary history of the city. In: Hershberg, Th. (ed.): *Philadelphia. Work, Space, Family, and Group Experience in the Nineteenth Century. Essays Toward an Interdisciplinary History of the City*. Oxford University Press. Oxford. pp. 3–35.
- IGGERS, G. G. [1997]: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press. Hanover, London.

- KOVÁTS F. [1925]: Statisztika és történelem. Székfoglaló előadás 1925. XI. 14. *A Magyar Statisztikai Társaságban tartott előadások*. 4. évf. Budapest.
- KÖVÉR GY. [2002]: *A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- MÁLYUSZ E. [1994]: *Népiségtörténet*. MTA Történettudományi Intézet. Budapest.
- MÁLYUSZ E. [2003]: *Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok*. Történettudományi Intézet. Budapest.
- MARCZEWSKI, J. [1977]: Kvantitatív történetírás. In: *Glatz F. (szerk.): Történetelméleti és módszertani tanulmányok*. Gondolat Kiadó. Budapest. 291–303. old.
- PÁLFFY I. [1942]: Statisztikai módszer és történetkutatás. In: *Bárczi G. (szerk.): A Magyarságtudományi Intézet Évkönyve 1941–1942*. Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete. Budapest. 145–152. old.
- TERNSTROM, S. [1977]: The new urban history. In: *Delzell, Ch. F. (ed.): The Future of History. Essays in the Vanderbilt University Centennial Symposium*. Vanderbilt University Press. Nashville. pp. 43–51.
- TÓTH Z. [2015]: *Társadalomfogalmak az osztrák és magyar társadalomstatisztikában*. Balassi Kiadó. Budapest.

Summary

The relationship between historical scholarship and statistics became obvious only with the emergence of a social scientific interest of historians. The author demonstrates in recent study the changes of how statistical data has been used in history writing beginning with the simple adaptation of it as merely an illustration, continuing with the practice of relying upon the systematic services of the state statistical offices, and finally discussing the truly quantitative historical research practice. They hold various contacts with the realm of statistics, but quantification is common in each of them. The new scholarly trends of the qualitative or narrative history writing, represented especially by microhistory and historical anthropology, however, dismiss and even refuse the use of the diverse statistical sources and data in telling the truth about history. Parallel to this, serious criticism is advanced against the objectivity of any statistical evidence. Several historians have thus become sceptical about the historical referentiality both of statistics and the quantitative arguments and verifications applied in historical narrative.